

ANARIN YARADICILIĞINDA ŞƏXSİYYƏT VƏ MÜHİT PROBLEMİ

Anar xalq yazıçısı, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli yaradıcılarındanandır. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcı simalarından biridir.

Hər bir yazıçı böyük bir xəzinə, böyük bir ədəbiyyat tarixidir. Yazıçılar, müəlliflər öz həyatlarından öncə xalqın mənəvi həyatının hər hansı bir dərini, işıqlandırmaqla ona diqqəti cəlb edir və yazdığı əsərlər bu yöndə olur.

Anarın yaradıcılığına ilk yazılarından bu yana nəzər salsaq görərik ki, insan sosial qüvvə kimi həmişə ön planda, baş rolda olmuşdur. Anarın əsərlərində özünəməxsusluq, müəllifin öz dəst-xətti açıq aşkar sezilir. Onun yaradıcılığına nəzər salsaq görərik ki, əsərlərində cəmiyyətin dağıdılıb, yeni cəmiyyət qurulması fikri əsas şəkildə qəbul edilməsədə, yazıçı cəmiyyət içərisində dəyişikliyin vacibliyini labüd hiss edirdi.

Anarın “şəhər nəsr”i nin qəhrəmanları qeyri-adi olub, başqalarından fərqlənsələr də, hər hansı qəhrəmanlıq etməyə meyilli deyillər. Onlar sanki öz qapalı məkanlarında yaşamağa məhkum olduqlarını bilsələr də, həmin dairədən çıxmağa heç bir səy göstərmirlər [7].

Bu qəhrəmanların həyatına ümumi bir nəzər salsaq görərik ki, onların həyatı, yaşayışı heç də pis deyil, əsəri oxuduqca bunu lap açıq aydın görürük. Bu qəhrəmanlarda bizim kimi sadə, sıradan insanlardır, dolanışiq dərdi çəkir, sadə həyatlarına davam edirlər.

Burdan belə bir nəticə çıxır ki, onlara əzab verən, fəlakətə, ölümə çəkən maddi imkansızlıqdan çox, mənəvi tənhalıqdır. Bu qəhrəmanlara ayrı-ayrı qısa nəzər salsaq bunu açıq şəkildə görə bilərik.

Anar əsərlərində dövrün ən aktual problemlərini qaldırmış, ən həssas nöqtələrə toxunmağı bacarmışdır. Anar öz bədii yaradıcılığı boyu mənəvi tərəqqi etmiş sənətkardır. O, bütün yaradıcılığı boyu milli mənəviyyət qatını möhkəmlətməyə çalışmış, bu yolda əzmlə, yorulmadan çalışmışdır.

Anarın nəsr əsərlərinin çoxunun mövzuları müasirlikdən bəhs edir, sadə insan həyatından götürülmüşdür. Bu real obrazlarla tanış olduqca, bizdə belə fikir yaranır ki, bu elə bizik, ya da yaxından tanıdığımız insanlardır. Onun əsərlərində müasir həyata bağlılıq, həyatın yaxşı, pis tərəflərini canlandırmaq ön planda durur. Bu keyfiyyətləri yazıçının bir çox əsərlərində görmək mümkündür. Burada həyat həqiqətləri ilə bədii həqiqət vəhdətdə verilir.

“Macal”, “Ağ liman”, “Əlaqə” və başqa digər əsərlərində də bu reallığı görmək mümkündür.

“Asılqanda işləyən qadının söhbəti” emosional təsirli əsərdir. Bunu Azərbaycan nəsrinin ən gözəl hekayələrindən biri olduğunu desək yanılmırıq. Bir cümlə ilə xarakter yaratmaq, kiçik abzasla böyük fikri çatdırmaq, güclü bənzətmələr, metaforlar işlədərək əsəri daha axıcı etmək böyük ustalıqdır.

“Asılqanda işləyən qadının söhbəti” hekayəsində hadisələr yaşlı qadının dilindən verilir. Qadın həmişə bir kişi və qadın paltosunu bir yerdən asdığını deyir. Bu hadisə bir müddət belə davam edir, qadın deyir ki, onlar həmişə işə bir gəlir, gəlməyində ikisi də birdən gəlmirdi. Sanki xəstəlik onları bəyerdə tutur, sağalda bir sağalırdılar. Asılqanda işləyən qadın bu qadının paltosunu bir gün başqa kişinin mixəyi paltosunun yanında asıldığını görəndə elə bilir ki, səhvən asılıb. Amma bundan sonra qadının sarı paltosu, mixəyi paltoyla bir asılır. Burada bir qadının iki kişiylə olan məhəbbəti təsiredici, emosional dillə təsvir edilir.

Bu hekayə Anarın ilk hekayələrindən biridir. Bununlada elə ilk hekayədən biz yazıçının qələminin gücünü görürük.

“Gürcü familiyası” 1967- ci ildə yazılmış hekayədir. Burada iki gəncin həyatı, keçmişi, münasibəti öz əksini tapır. Əsmər və Oqtayın söhbətindən biz onların indiki həyatının, keçmişinin izləyicisi oluruq. Əsmər uşaqlıq xatirəsindən, uşaqlıq dünyasından danışanda necə qayğısız olduğunu görürüksə, dünyanı gəzib dolaşdığından, bərli-bəzəkli otellərdən söz salanda, danışanda bir o qədər qayğılı, fikirlə görürük. Bütün bunları oxuduqca görürük ki, Əsmərin yenidən uşaqlığına, pəncərəsiz otağına qayıtmaq istəyi var, amma bütün bunlar üçün artıq gecdir. Çünki Əsmər Camala ərə getməklə, onunla ailə qurmaqla böyük boşluğa yuvarlanmışdır. Moskvada Oqtayın ad gününü xatırlayıb bir günlük də olsa onun yanına, daha çox öz keçmişinə sığınır. Burada keçmişi, gəzdiyi yerlər haqqında Oqtayla söhbətindən biz onun mənəvi əzabının, təkliyinin şahidi oluruq. Elə bu səbəbdəndir ki, Oqtayla baxdığı filmədən sonra özünü “kamikadze” adlandırır, özünü ölümə məhkum olunmuş, kamikadzelər kimi hiss edir. “Mən teleqramı qapdım. İki söz. “təbrik edirəm.” Birdə imza: Kamikadze” [3,382]. İki gəncin illər sonra görüşü onlarda keçmişə səyahət, öz gələcəkləri haqqında fikirləşmək imkanı verir.

Anarın 1967- ci ildə yazdığı növbəti hekayə “Mən, sən, o və telefon” dur. Bu hekayənin mövzusu müasir həyatdan götürülmüşdür.

Telefon nömrələri

Oxşamaz bir-birinə

Amma hamısında

İnsan səsi...

...pis günlər

oxşamaz bir-birinə

birində özün susarsan,

birində telefon. (Vaqif Səmədoğlu) [3,331].

Hekayə Vaqif Səmədoğlunun bu şeiri ilə başlanır. Elə buradan da hekayədə ki, ustalığı, fikir müxtəlifliyini, müasirliyi görmək mümkündür.

Hekayə Rasimin toy məclisinin təsviri ilə başlanır. Sağlıqlar deyilir, Seymura da artıq evlənmək vaxtının çatdığı, ailə qurmağın vacib olduğu deyilir. Əsas hadisələr də bundan sonra cərəyan edir, hər kəs bir rəqəm deyir və budur telefon çağırır. Hekayəni oxuduqca görürük ki, insan hisləri, nigarançılığı, həyəcanı olduğu kimi verilmişdir. Seymurla Mədinə bir-birini tanımadığı halda bir-birinə bu qədər yaxın, doğma olması təbii boyalarla təsvir edilmişdir. Bu danışqlar, söhbətlər artdıqca yaxınlıq, doğmalılıqda artır. Təsədüfdən yada taleyin oyunundan Seymur iş yerini dəyişdikdən sonra Mədinə ilə eyni yerdə işləyirlər. Seymur bunu biləndə Mədinəyə demək istəyir, amma demir, buradan yeni bir oyun başlayır. Seymur öz dünyasında iki mən ilə mübarizə aparır. O hiss edir ki, Mədinəni özünə qısqanır. Hadisələr də elə bu yöndə cərəyan edir.

“O gecənin səhəri” hekayəsində 1937- ci ilin faciəsi təsvir edilir. Binanın qarşısında maşın dayananda heç kəs yerindən tərpənmir, amma hamını qorxu bürüyür, görəsən kimin dalınca gəliblər, kimin qapısını döyəcəklər. Addım səsləri bir-bir qapılara yaxınlaşdıqca insanlarda həyəcan artır, ən xırda səhvlərini də xatırlayıb dərin həyəcan keçirirlər [3,260]. Addım səsləri uzaqlaşdıqca isə rahat nəfəs alırlar. Nəhayət addım səsləri Murad Zeynallının evinin qarşısında dayanır. Səhər

Domkom Bəşir Zeynallının adını lövhədən silmək istəyəndə Murad Zeynallı ilə üzləşir, məlum olur ki, gələn tibbi yardım maşını imiş Murad Zeynallının oğlu olub. Burada Cavanşir obrazı həmin dövrdə insanların ağzından çıxan sözü xəbər verən, onları haqsız yerə ölümə sürükləyən “sapı özümüzdən olan” lar cərgəsindəndir. Hadisələr Murad Zeynallının oğlunun dilindən verilir. 1937-ci il faciəsi, qanlı tarixin sadəcə bir gecəsini təsvir etməklə həmin illərin ağırlığını göstərir və bunu indi də duymaq olur.

Bütün bu hekayələrdə insanlarla mühit arasındakı əlaqəsizlik özünü göstərir. Bu özünü təkcə hekayələrində yox, demək olar ki, bütün əsərlərində göstərir. Anarın əsərlərində gördüyümüz qəhrəmanlar, obrazlar adi həyat insanları, bizdən biridir.

1968- ci ildə yazılmış “Dantenin yubileyi” əsərində həyatda özünə mövqe tuta bilməmiş, unudulmuş adi bir adamın taleyi təsvir olunur. Hadisələr Feyzulla Kəbirlinski və onun teatr fəaliyyəti fonunda verilir. Feyzulla Kəbirlinski qırx ildən çox müddətdə teatrda çalışsada, hətta ən adi rolun belə öhdəsindən gələ bilmir. Rejissor onu nə qədər danlasa da səsini çıxarmır, heykəl kimi səhnədə qalır. Burada yazıçı həm də teatr sahəsindəki çatışmazlıqları da ifşa edir göstərir. Feyzulla Kəbirlinski evdə də özünə hörmət qazana bilməmiş biridir. Arvadı Həcər evə gələndə onunla acı danışır, bu yaşına gəlib, amma nə yaşayışları yaxşı deyil, nə də ərinin hörməti- izzəti yoxdur. Kəbirlinski özündə vəzifəcə yüksək insanların yanında nə qədər savadsız, mütidirsə, altı nəfərlik rəhbərlik etdiyi dərnəkdəki insanlara qarşı özünü savadlı, bilikli göstərir. Rejissorun ona acı, tənqid şəklində dediyi, ona irad tutduğu sözləri o sanki öz sözləriymiş kimi istifadə edir. Teatrda üç sözü belə demək qabiliyyəti olmayan insan dərnəkdə “Oqtay Eloğlu” əsərini tamaşaya hazırlayır. Özü də Oqtay rolunu ifa edir.

Feyzulla Kəbirlinski həm də sadələv insandır. İnsanların ona kinayə ilə dedikləri sözləri başa düşmür, onların onun yaxın dostu olduğunu, ona hörmət etdiyini zənn edir. Məcid atası barədə Eldara qıcıqlandırıcı sözlər deyəndə də Məcid masqasını taxır, Eldarın yanında “Feyzulla müəllim” deyə müraciət edir, sanki Eldar nahaq yerə onu döymək istəyir.

Bu əsərdə Anar cəmiyyətdə özünə, bacarığına uyğun peşə seçməyən insanın faciəsini göstərməyə çalışmışdır.

“Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” əsəri “Ağ liman” əsərinin davamıdır. Bu romanda dövrün ailə -məişət şəraiti, gənclərin əxlaqi keyfiyyətləri, cəmiyyət üçün yad olan əxlaq normaları təsvir edilir. Əsərdə əsas obrazlar Təhminə və Zaurdur. Onlar bir- birinə olan məhəbbəti, aralarında olan sevgi, inamsızlıq romanın əsas mövzudur. Burada Təhminənin cəmiyyətdəki mövqeyi, cəmiyyətin ona münasibəti bütün reallığı ilə qələmə alınmışdır. Təhminə Zauru sevdinə görə həyat yoldaşı Manafdan ayrılır, amma Zaur Təhminəyə heç vaxt həqiqətən inanmır. Həmişə içində şübhə olur ki, Təhminə Zauru yalan danışır, başqa insanlarla da münasibəti var. Beləliklə onlar ayrılır, Zaur peşman olanda isə artıq gec idi. Təhminə artıq yox idi.

Anar yaradıcılığı boyu insane taleləri haqqında düşünmüş, əsərlərinə müxtəlif taleli insanları baş qəhrəman kimi seçmişdir. İnsan həyatı müəllif üçün həmişə ön planda olmuşdur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Anar. Dantenin yubileyi. Bakı: Mütərcim 2009, 53 s.
2. Anar. Əsərləri: 10 cildə I c., Bakı: Nurlan, 2003, 578 s.
3. Anar. Əsərləri: 10 cildə II c., Bakı: Nurlan, 2003, 515 s.
4. Anar. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004, 416 s.
5. Anar- 80, Şəxsiyyətin tarixi. Bakı: 2009, 520 s.
6. Cəfərov N. Anar. Bakı :AzAtaM, 2004, 57 s.
7. Pənah Gülxani. Anar və folklor. Bakı: Elm, 2007, 288 s.
8. Tağısoy Nizami. Anar nəsrinin şəhər fəzası. “525- ci qəzet”. 14 mart, 2019

XÜLASƏ

Anar yaradıcılığında şəxsiyyət və mühit bütün yaradıcılığı boyu aktual olmuşdur. Həm hekayələrində, həm də romanlarında insan taleləri, mühitlə insan arasındakı münasibət, insanın özünü axtarışı əsas məsələ kimi verilmişdir. Anar öz əsərlərində dövrün problemlərini göstərmiş, obraz yaradarkən müasir insanı, onun yaşayışını qələmə almışdır. Yazıçının əsərlərini oxuduqca oxucu ya özünü tapır, yada tanıdığı insandan bir nişanə görür. Bu əsərləri həyəcansız oxumaq mümkün deyil.

Açar sözlər: *yazıçı şəxsiyyəti, bədii yaradıcılıq, xarakter, obrazlar aləmi, qəhrəman.*

Rəyçi: *dos. S.Ə. Sultanova*